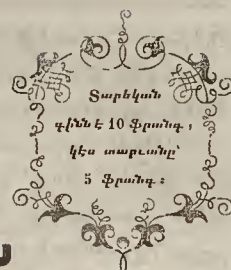

ԵՌՄՄՄՄ

Օ Ր Ա Գ Ի Ր Ը Ն Տ Ա Ն Ե Կ Ա Ն

Թ Ի Ի 26.

1861

Գ. ՀԱՏՈՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

Ճարտոն
Վերջին խրիկունը:

Եկտեմբերի 31ին իրիկունը, երբ որ ամեն կողմ ուրախ զուարթ տարւոյն լմննալը տօնելու վրայ էին, միջակ վիճակի տէր քաղաքացւոյ մը տան մէջ միայն մեծ հանդարտութիւն ու խոր լռութիւն կը տիրէր: Տան բնակչաց ժողովուած սենեկին մէջտեղը գտնուող սեղանին վրայի կան-

թեղը պայծառ բոցով կը վառէր. բայց լոյսը պահպանակի մը միջոցով նոյն սեղանին վրայ ամփոփուելով, սենեկին մնացած մասերը կէս մթութեան մէջ կը ձգէր:

Նստանեաց գլուխը բազուկները սեղանին մէկ ծայրը կռնքնուցած՝ խորին մտածմանց մէջ ընկղմած էր: Իսկ իր ամուսինը մէկալ ծայրը նստած՝ կարելու զբաղած կ'երևար. սակայն մտադիր աչք մը գիտելու որ ըլլար, շուտ մը կ'իմանար թէ գործքը գրել թէ ամենեւին յառաջ չէր երթար, որովհետեւ ամեն վայրկեան աչուրները կարէն վերցընելով, անհաստատութեամբ մը երկման երեսը կը նայէր, որուն անսովոր կեցուածքին վրայ անհանգիստ կ'ըլլար, կարծելով որ դժբախտութեան մը հանդիպելու է կամ ուրիշ անձկութիւն պատճառող մտածմունք մը զինքը կը նեղէ: Հոգած մօր մօտը քովէ քով նստած էին իրենց Յովհաննէս ու Մարիամ զաւկները. առաջինը բարձր ձայնիւ գիրք մը կը կարդար, իսկ երկրորդը ընթերցուածին միտ կը դնէր:

Նրկայն ժամանակ աս հանդարտութեան մէջ անցընելէն ետեւ, վերջապէս մայրերնին ալ չկրնալով համբերել, երկանը հարցուց որ ի՞նչ բանի վրայ կը մտածէ:

Հօրս քովն անցուցած տարւոյն վերջին գիշերներուն վրայ կը մտածէի, պատասխանեց տանտէրը:

Աս խօսքին վրայ՝ երկու տղաք անմիջապէս գլուխն ի վեր վերցընելով, զուարթ ու սիրուն երեսնին դէպ ի իրենց հայրը դարձուցին: Վասն զի անիկայ իր մանկութեան կամ երիտասարդութեան վրայ խօսելուն պէս, միշտ իրենց սրտին մէջ սաստիկ հետաքրքրութեան զգացմունք մը կ'իմանային:

Ամէն տարի Դեկտեմբերի երեսունումէկին իրիկունը, շարունակեց տանտէրը, երբ որ հայրս կրակարանին քովը նստած, մենք ալ իր չորս կողմն առած կ'ըլլայինք, մեզի հետեւեալ կերպով կը խօսէր: Ահա, սիրելի տղաքս, տարին իր ընթացքը լմնցընելու վրայ է: Խեղճ ծերունին յոգնութենէն տկարացած է: Բայց զինքը ծամբուն ծայրը թող տալէն, ու ասկէ ետքը առանց իրեն՝ մեր ծամբան շարունակելու սկսելէն յառաջ, իրեն ըսելու խօսք մը չունի՞նք: Ինծի կ'երեւայ որ չենք կրնար զինքն անծանօթի մը պէս թողուլ. որովհետեւ իրեն հետ 365 անգամ 24 ժամ կամ գրեթէ 32 միլիոն երկրորդական վայրկեան (որն որ աս աշխարհքիս կարճատեւ կենաց մէջ բաւական բան է) մեկտեղ քալած ենք, գիշեր ու ցորեկ, տաքին ու պաղին, անձրեւի, հովի ու արեւու ժամանակ, երջանկութեան ու դժբախտութեան ատեն, իրարու հետ այնպէս անձկութեամբ կապուած, ինչպէս զգեստը՝ մարմնոյն, ձիաւորն՝ իր ձիուն, բոցը՝ կրակին, մայրը՝ գիրկն ունեցած տղուն հետ կապուած է:

Բայց ի՞նչ կերպով պէտք ենք հետը խօսիլ, զուարթ դէմքով, չէ նէ՝ տխրած երեսով. մեզի գորովալից մայր մը, չէ նէ՝ խորթ մայր մ'եղաւ: Ի՞նչ բերաւ մեզի ու ի՞նչ կը տանի մեզմէ: Իրեն շնորհակալ ըլլալու ենք, չէ նէ՝ վրան դանդաղեցու. պէտք ենք զինքը գովել՝ թէ պարտաւել, օրհնել՝ թէ անծանել: Կարծեմ ամենէն յարմար ժամանակը հիմայ է, իմանալու համար՝ որ ի՞նչ դատաստան պէտք ենք վրան ընել, եւ մեր մտաց մէջ իր վրայ ի՞նչ յիշատակ պահելու ենք: Դուք ասոր ի՞նչ կ'ըսէք: Թող ամէն մարդ անկեղծութեամբ իր սրտին մէջ եղածն ըսէ, առանց ակնածութեան, առանց ուրիշին ըսածին միտ

գնելու: Եւ աւելի ապահով ըլլալու համար՝ պատե-
րազմական խորհրդոց մէջ ըրածնուն պէս ընենք. ա-
մենէն պզտիկներն ամենէն յառաջ խօսին:

Իսկ նայիմ ուրեմն, Ա՛ննիկ, աս տարւոյս սկիզ-
բէն մինչեւ հիմայ՝ քեզի ուրախութիւն կամ տրտմու-
թիւն պատճառող բաները: Ի՛նչպէս անցաւ ձմեռը,
դարունը, ամառն ու աշունը: Պատմէ համարձակ, մենք
զքեզ մտիկ կ'ընենք...: Բենիամինէն մինչեւ երի-
ցագոյնը (որ ես էի) ամէնն ալ խօսելէն ետեւ՝ հայրս
մօրս դատաստանն ալ կը հարցընէր, եւ ինքն ալ իր
կարծիքը կը զրուցէր: Անկէ ետքը դամբանական ճա-
ռի մը ձեւ խօթելով բոլոր ըսուածները, որոնք ինչ-
պէս յայտնի է՝ ըստ մասին ուրախալի ըստ մասին
տրտմալի կ'ըլլային, լմննալու վրայ եղող տարւոյն
վրայ համառօտ խօսք մը կը խօսէր: Վերջը ոտք ել-
լելով՝ վրան կ'աւելցընէր. Ո՛րդեակք, աղէկն ան է որ
բարիքը՝ չարէն միշտ գերադանց գտնուեր է, որուն
համար պէտք ենք սրտանց Աստուծոյ շնորհակալ ըլ-
լալ: Գիշեր բարի մաղթենք ու երթաւ բարով ըսենք
ծերոյն, եւ պատրաստուինք քիչ մը ետքն ալ բարով
եկար ըսելու իր երիտասարդ յաջորդին: Բայց կէս
գիշեր չզարկած՝ իրար գրկենք ու հանգչելու երթանք:

Այսպէս կը խօսէր հայրս ամէն տարւոյն վերջը,
եւ ասոր յիշատակն էր՝ որ զիս կը զբաղեցընէր:

Գեղեցիկ սովորութիւն, գոչեց Յովհաննէս՝ որն
որ մեծ ուշադրութեամբ հայրը մտիկ ըրած էր:
Եւ ձեռքը՝ առջեւը բացուած պատմութեան գրքին
վրայ գնելով, Այսպէս կը դատէին, ըսաւ, Եգիպ-
տացիք ալ իրենց թագաւորները՝ մեռած օրերինն:
Տարին ալ՝ դարու մը թագաւորն է, իր թագաւո-
րութիւնը լմնցած ատեն, պէտք է քննել որ թա-
գաւորութեան ժամանակն ի՛նչպէս անցուցած է:

Հո՛ր հո՛, Պարոն Գիտուն, ըսաւ անդիէն Մա-
րիամ, ինծի կ'երեւայ որ հօրս ըսածը քու ըսածիդ
հետ նոյն չէ, եւ Եգիպտացւոց ըրածն ասոր հետ ամե-
նեւին կապակցութիւն չունի: Իմ կարծեացս նայելով,
հաւուս միտքն էր՝ զամէնքը յորդորել որ տարւոյն
վերջը՝ մտածեն անոր ընթացքին մէջ իրենց անցու-
ցած կենաց վրայ, իմանալու համար որ տարւան մէջ
աւելի աղէկցեր են, չէ նէ՝ գէշցեր են:

Այսինքն՝ խղճի մտաց ընդհանուր քննութիւն
մը կ'ուզես ըսել, սիրելի քոյր. չէ՞ մի, հարցուց Յով-
հաննէս: Զարմանալի՛ խորհուրդ: Քանի՞ հոգի կարծես
որ ասոր վրայ մտածէ:

Հատուորութիւնը կամ քիչուորութիւնը միաս
չ'ընեն, պատասխանեց Մարիամ, որն որ մօրը տուած
հաւանութեան նշանէն՝ աւելի համարձակութիւն ա-
ռաւ: Ինծի կ'երեւայ որ նոյն իսկ անկրօն մարդիկնե-
րուն ալ օգտակար է գէթ տարին անգամ մը իրենց
անցեալ կենաց վրայ քննութիւն ընել, որպէս զի իւ-
րաքանչիւր որ իր սեպհական իրողութիւնները կար-
գի գնէ: Եւ Գեկտեմբերի 31ին իրիկունը՝ ամենէն
յարմար ժամանակն է:

Այն կերպով, ըսաւ եղբայրը, ինչպէս որ վա-
ճառական մը տարւոյն վերջին օրը իր հաշուեգիր-
ները մէյ մը կը քննէ, եւ բոլոր հաշիւներուն բովան-
դակութիւնն աչքին առջին ունենալէն ետեւ՝ կ'ըսէ.
Ահա վաստըկածս, ահա կորսընցուցածս. աս տարին
ինծի համար աղէկ կամ գէշ անցեր է:

Հաս աղէկ ըսիր. ուրեմն ի՛նչ ծիծաղելու բան
կայ եղեր ըսածիս մէջ, հարցուց Մարիամ: Միթէ
մարդս իր երկրաւոր գանձը կարգի գնելու աւելի՞
հոգ պիտի տանի, քան թէ իր հոգւոյն գանձը կարգաւո-
րելու: Նոյն իսկ դուն քանի մ'օր յառաջ հին ժա-
մանակներէ մնացած հանճարեղ խօսք մը յիշեցիր,
զորն որ յիշատակագրիդ մէջ ալ նշանակեցիր, եւ
գրեթէ ասոր նման բան մը կ'ըսէր:

Կը յիշեմ, գոչեց Յովհաննէս. ըսածս՝ Գեղիկայ
տաճարին ԾԱՆԻՐ ԶԲԵԶ գեղեցիկ վերնագիրն էր:

Արդ ի՛նչպէս կրնայ մարդ առանց քննելու՝ ինք
զինքը ճանչնալ, գոչեց Մարիամ:

Աս վիճաբանութիւնէն ետքը, սկսան կարգաւ
ամէնքն ալ նոյն տարի իրենց գլխէն անցած ուրա-
խալի ու տրտմալի դէպքերը պատմել: Վերջապէս երբ
որ կարգը հօրերնուն եկաւ, ոտք ելլելով՝ սրտաշարժ
ձայնիւ մ'ըսաւ. Այսչափս այսօրուան համար բաւական
է, բարեմաղթութիւնները վաղուան պահէն: Աս
ամէն ըսուածներէն տեսանք որ աս աշխարհքիս մէջ
նեղութիւնն ուրախութեան հետ այնպէս կապուած
է, ինչպէս ծուխը բոցին հետ, փուշը՝ վարդին հետ:
Աստուած տայ որ կարենանք աս տարի ալ մեր մէջը
խաղաղութիւնը (զորն որ դժբախտութեամբ ամէն
մարդիկ չունին), օրըստօրական գործքն ու հանապա-
զօրեայ հացը գտնել:

Սերժապէս ետքի բարեւը տանք հին տարւոյն,
եւ ինչպէս հայրս կ'ըսէր, զմեզ Աստուծոյ ձեռքը
յանձնենք ու իրար գրկենք: Քանի մը ժամէն մեր
նոր ընթացքը պիտի սկսինք. քաջալերութիւն ու
յարատելութիւն:

ՍԵՒ ԹԵՐԹԱԿԱԼԸ

(ՎԷՐԸ)

Բ.

Պարապ տեղ կ'առաջարկէր երիտասարդը, որ
իր աշխատութեամբ կամաց կամաց հօրը պարտքը
հատուցանէ: Նայդինկէլ յայտնեց որ անմիջապէս
ստակ կ'ուզէ, չէ թէ խոստում: Ոտքս Գաղղիայէն
չեմ հաներ, ըսաւ, մինչեւ որ ամբողջ ստակն ընդու-
նած չըլլամ: Եւ եթէ յանձն չէք առնուր, աւելցուց,
փոխանակագիրներն ազատել, միտքս դրած եմ զա-
նոնք փոխանակագիր գնողի մը ծախել, որուն համար
ըսին թէ քիչ մը բան կոտորեցով՝ աս տեսակ թղթերը
կը գնէ: Խարդախութիւնը յայտնի է: Ուստի թէպէտ
բուն գործողը դատաստանի չիկրնար քաջուիլ, բայց
միւս կողմ իրաւունք կ'ունենայ անոր ընչից մնացոր-

դին վրայ: Անոր համար բաւական է որ դատաստանի ձեռքով նոյն խարդախութիւնը հաստատուի, ասով՝ փնաս կրողը խիստ դիւրաւ կրնայ սնանկացողին ընչինց բաժանման ժամանակը առնելիքին գոնէ մէկ մասը ձեռք բերել:

Եսոնք մանրամասն խօսելէն ետեւ՝ Նայդինկէլ երիտասարդին ըսաւ թէ Միակ միջոցն այսպիսի դատաստանական գործողութեան մը առջեւն առնելու, որով ձեր հօրը նախատինքը՝ ձեր վրայ ալ կ'իյնայ, ան է՝ որ փոխանակագիրներն անմիջապէս վճարէք եւ զանոնք ջնջէք վերցնէք:

Ս՝ Զարեկ, գոչեց Մաքսիմ դառնութեամբ, բայց ինչպէս, Պարոն, ինչպէս: Դանակը վրիս վրայ դրած՝ զիս սպաննել կը սպառնաք, եթէ չվճարեմ այնպիսի դրամաց գումար մը՝ զորն որ չունիմ:

Թողութիւն կ'ընէք, միշտ հատեց Ամերիկացին. արդէն ամէն բանի տեղեակ եմ. հարկաւոր գումարը շատ շուտ կ'ունենաք:

Ի՞նչ կ'ուզէք ըսել:

Ես՝ որ այսօր աս տան օրիորդին հետ ձեր ամուսնութեան դաշինքը կը կատարուի, եւ դուք մեծ գումարի, կարծեմ տասուերկու հազար տոլարի, օժիտ մը կ'ընդունիք: Մինչեւ աս իրիկուն կրնամ սպասել. նոյն ստակէն պարտքերնիդ կը վճարէք, որով ամէն բան մէջերնիս կը լմննայ, մարդ չ'իմանար:

Մաքսիմ նստած տեղէն մէկէն վեր ցատքելով, Զիս ասանկ անարժան գործք մ'ընելու ընդունակ կը կարծէք, գոչեց բարկութենէն գոյնը նետած: Ի՛նչ, կը կարծէք որ մեծանձնութեամբ ինծի յանձնուած օրիորդը կարենամ կողոպտել եւ ուզեմ գլուխս դժբախտութենէն ազատել, այնպիսի վատութեամբ մը՝ որն որ աչքիս առջեւը նոյն դժբախտութենէն մեծագոյն չարիք է: Զէք կրնար հասկընալ որ ձեր ինծի տուած գոյժը՝ մեր ամուսնութիւնը բոլորովին կը խափանէ:

Ար խափանէ, ընդմիջեց Ամերիկացին. ինչ պատճառաւ:

— Ս՝ ասն զի իմ առաջին պարտքս է, ամէն բան Պր. Տիւլագին յայտնել:

— Դձեք, ինչ, իրեն պիտի ըսէք

Պիտի ըսեմ, գոչեց Մաքսիմ՝ ցաւազին բայց բացորոշ կերպով մը, որ չէ թէ միայն ստացուածքս, այլ նաեւ պատիւս ալ հօրս հետ գերեզման իջած է: Պէտք է որ պատուաւոր վաճառականի մը որդւոյն տուած խոստումէն՝ զինքն ազատ կացուցանէ տուտ փոխանակագիր շինող սնանկացած ու անձնասպան վաճառականի մը որդին:

Շնորհակալ եմ, հաղար ապրիս, սիրելի Մաքսիմ, ընդմիջեց յանկարծակի Պր. Տիւլագ, մէկէն սրահին կողմնական դռնէն ներս մտնելով:

Երիտասարդը ետ ետ քաշուեցաւ. իսկ Պր. Նայդինկէլ այլալաճ՝ ոտք ելելով, Ուրեմն զմեզ մտիկ կ'ընէք եղեր, ըսաւ սրտնեղութեամբ:

Իսկ, որ խօսքերնիդ լսեր եմ, Պարոն, պատասխանեց փաստաբանը վեհութեամբ: Ես քովի խուցն էի, ուսկից իսկզբան միայն ձայներնիդ կը լսէի, առանց բան մը հասկընալու. բայց ետքէն ձայներն այնչափ բարձրացան, որ խօսուածը չ'իմանալն անկարելի էր

Եւ Աստուծոյ փառք կու տամ, շարունակեց՝ դէպ ի Մաքսիմ երթալով, խօսակցութեան նիւթն իմանալու համար, որով քու աղիւս սիրտդ աւելի աղէկ ծանշնալու առիթ ունեցայ:

Ես ըսելով՝ ձեռքն երիտասարդին երկընցուց. բայց անիկայ կ'երկմտէր փաստաբանին ձեռքը բռնելու: Եւ քիչ մը լուռ կենալէն ետեւ, Թողութիւն տուէք, ըսաւ, կարելի է բանն աղէկ չհասկըցաք:

— Եղէկ հասկըցայ. հասկըցայ որ հայրդ երեսուն տարի պատուով եւ ուղղութեամբ աշխատելէն ետքը, սնանկութեան դիմանալ չկրնալով եւ խեղճին փնաս գալով, դժնդակ փորձութենէ մը յաղթուեր է: Անոր համար կը զրուցեմ որ դուն անոր սխալման մէկ մասին տեղը լեցնելու ես. եւ կրնաս լեցնել, որովհետեւ Պարոնը քեզի առիթը կը մատակարարէ: Ալ հիմայ քու պատիւդ իմ պատիւս է, եւ ինչ որ դուն էրմինին օժտէն առնուլ չէիր ուզեր, նոյնը ես քու տեղդ կ'առնում:

Երիտասարդ պատկերհանը սրտառու աղաղակով մը ձեռքերնը վեր վերցուց, առարկութիւն մ'ընել կ'ուզէր: Բայց փաստաբանը նշանով մը զինքը լռելու ստիպեց: Թող, որդեակ, ըսաւ՝ քաղցր ձայնով մը. ասիկայ դատաստանական խնդիր մըն է, որն որ հօրդ գործքերուն հետ կապուած ըլլալով, միայն ինծի կ'իյնայ քննելն ու կարգի դնելը:

Ես խօսքերէն ետեւ՝ դէպ ի Ամերիկացին դարձաւ, եւ սեւեռեալ աչուրներով երեսը նայելով, սկսաւ հետն այնպէս վարժ ու մաքուր անգղիերէն խօսիլ, որ մարդ կը կարծէր թէ իր մայրենի լեզուաւ կը խօսի:

Ամերիկացին քիչ մը շփոթելով պատասխան կու տար. անանկ ալ կ'երեւար որ փոխանակագիրներուն վրայ մանրամասն խօսակցութեան մէջ մտնելէն աղաղակ կ'ուզէ: Փաստաբանին հետզհետէ ըրած հարցմանց՝ միավանկ պատասխաններ տալով, երեք սուտ փոխանակագիրներն ու անոնց խարդախեալ ըլլալը խոստովանող նամակն անոր կը ներկայացընէր:

Իսկ Պր. Տիւլագ, որն որ Ամերիկացուոյն խօսելու կերպին ու արտաբերութեան վրայ զարմացած էր, անկից տեղեկութիւն խնդրեց Տիւլիվիէի եւ Նայդինկէլի աներուն մէջ եղած գործառնութեանց նկատմամբ, որոնց ինք աղէկ ծանօթացած էր Պր. Տիւլիվիէին ժառանգութեան խնդիրը քննած ժամանակը:

() Ետարականն ինք զինքը ջատագովելու համար ըսաւ թէ Նայդինկէլի տան հաշուեկալութեան մասն իր ձեռքին տակ չըլլալով, ան նկատմամբ խորունկ տեղեկութիւն չունի: Եւ առաջին այլալաճութիւնն անցած ու ինք սովորական յանդիմութիւնը նորէն ստացած ըլլալով, վրան աւելցուց որ ճամբորդութիւնն ասանկ ջնջին բաներու համար ըրած չեմ, հապա Տիւլիվիէին խաբէութեամբ կողոպտած վեց հազար տոլարը ձեռք բերելու համար: Ուստի, վերջացուց խօսքը, անմիջապէս կամ նոյն գումարը վճարեցէք, եւ կամ ժխտական պատասխան մը տուէք, որմէ ետքը՝ ես ալ ընելիքս գիտեմ:

Ես ամէն խօսքերը մեծ տհաճութեամբ մ'ըսաւ, որմէ յայտնի կը տեսնուէր սրտին խռովութիւնը: Սակայն որչափ որ շինծու Ամերիկացին խօսակցութիւնը յառաջ կը տանէր, այնչափ ալ Պր. Տիւլագին զարմացումը կ'աւելնար, եւ կամաց կամաց կասկածի կը փոխուէր: Աչուրներն օտարականին վրայ սեւեռած՝ կ'ուզէր անոր կեղծեալ հանդարտութեան դիմակը մէկդի առնուլ: Իրեն անանկ կ'երեւար որ նոյն իսկ անոր կերպարանքն ալ մոլորին մէջ հին գաղափարներ կը զարթուցանէ. բայց չէր կրնար պայծառ կերպով յիշել:

Նայդինկէլին խռովութիւնն աս շարունակեալ մտադրութեան վրայ աւելի սաստկանալով, ոտք ելաւ,

գլխարկն առաւ եւ քթին տակէն մտնալով. Ա՛լ աւելի երկայն սպասելու ժամանակ չունիմ, ըսաւ:

Այրիկեան մը համբերեցէք, ըսաւ փաստաբանը: Իրը բաւական ծանրակշիռ է, եւ վրան մտածելու արժանի: Անոր համար ալ ձեր վրայ կը զարմանամ որ ինչպէս ասանկ գործք մը գլուխ հանել կ'ուզէք՝ առանց փաստաբանի մը հետ խորհրդակցելու կամ մանաւանդ բոլորովին փաստաբանի մը չէք յանձներ:

Կարծեմ զարմացման տեղ՝ շնորհակալութիւն մը կրնայի սպասել ձեզմէ, պատասխան տուաւ Ամերիկացին դառնութեամբ. վասն զի առանձին գալովս եղածը ծածուկ պահեցի, որն որ աւելի ձեզի՝ քան թէ ինծի օգտակար է:

Կարելի է, պատասխանեց Պր. Տիւլազ. բայց ձեր զգուշութիւնը զմեզ ալ խոհեմութիւն բանեցընելէն ազատ չ'ըներ: Ո՛չ Մաքսիմ եւ ո՛չ ես զնայողինէն կը ձանձնանք. ուստի կարծեմ կ'իմանաք որ նոյն անձն ըլլանիդ ցուցընելու էք . . . : Ձեր փարիզի Պր. Տիւլազը թղթակիցը կրնայ անտարակոյս . . . :

Հարկաւորութիւն չկայ, ընդմիջեց Ամերիկացին, ամէն կերպ ապացոյց կրնամ ձեր առջեւ դնել:

Եւ ըսաւ, ու սեւ թերթակալը գրպանէն հանեց, քովը դրաւ. եւ մէջէն առած խել մը թղթերը փաստաբանին տալով, Տեսէք, շարունակեց, ահաւսիկ մեր նամակները, վճարուած փոխանակագիրները եւ անցագիրս:

Պր. Տիւլազ, որն որ թղթերէն մէկ քանին վերի վերոյ մը ըննելով՝ մէկդի դրած էր, անցագրոյն որ եկաւ, քիչ մը կեցաւ, մտադրութեամբ կարդաց, նորէն օտարականին երեսը նայեցաւ, վերջապէս որոշում մ'ըրածի պէս, Շատ աղէկ, Պարոն, ըսաւ. կը տեսնեմ որ ալ պէտք է տեղի տալ: Կ'աղաչեմ վայրկեան մը սպասեցէք, որ երթամ ստակը բերեմ:

Նայողինէն աշուրներուն մէջ կայծակի շուտութեամբ զուարթութիւն մ'երեւցաւ, որն որ փաստաբանին աչքէն չվրիպեցաւ. ուստի եւ իր համոզման մէջ աւելի եւս հաստատուած ըլլալը ցուցնող ձեւ մ'ընելով, դուրս ելաւ, Ամերիկացեայն աղաչելով որ ընկալագիր մը պատրաստէ:

Շատ չգնաց, Պր. Տիւլազ դարձաւ՝ ձեռքը խել մը թղթադրամ ունենալով, զորն որ Ամերիկացին տեսած ատեն՝ ծիծաղելով մը ոտք ելաւ եւ պատրաստած ընկալագիրն իրեն տուաւ:

Փաստաբանը ձեռքն առաւ, կարդալ ձեւացուց, եւ գիրը հետը ներս բերած ուրիշ թղթի մը հետ համեմատեց:

Ուղածնիդ աս էր, հարցուց Նայողինէն անգղերէն, ինչպէս որ մինչեւ ան ատեն կը խօսէին:

Շնչիւ աս էր, պատասխանեց Պր. Տիւլազ նոյն լեզուաւ:

Ուրեմն ստակը համընք, կրկնեց մէկալը:

Փաստաբանը գլուխը վեր վերցուց, եւ խօսքը գաղղիներէն փոխելով, Լաւ է, ըսաւ. բայց իրար աւելի ծիծաղ հասկընալու համար՝ աղէկ կ'ըլլայ որ գաղղիներէն խօսինք:

Ինչո՞ւ, հարցուց Ամերիկացին զարմացած:

Ինչո՞ւ . . . կրկնեց փաստաբանը՝ որն որ սկսած էր աշուրները յառաջունէն աւելի սեւեռել գիմացինին երեսը: — Վասն զի որչափ որ ձեզի հետ աւելի կը խօսակցիմ, այնչափ աւելի կը նշմարեմ որ անգղերէնը ձեզի բնական չըլլալուն դժուարաւ կը խօսիք: — Վասն զի ասանկ ընկալագրի հարկաւորութիւն չունեցող գործքի մէջ ընկալագիր տալովիդ՝

ցուցուցիք թէ վաճառականութենէ չէք հասկընար: — Վասն զի ձեր ինծի ցուցուցած անցագրին մէջի կերպարանաց. ստորագրութիւնը՝ ձեր կերպարանաց հետ ամենեւին նմանութիւն չունի: — Վերջապէս վասն զի դուք Ռոբերդ Նայողինէն չէք:

Եւսպէս խօսելով, քայլ մը մտեցաւ կերպարանեալ Ամերիկացեայն, որն որ քիչ մը ետ քաշուեցաւ ու դեփ դեղին կտրեցաւ:

Ի՞նչ կ'ուզէք ըսել, Պարոն, կակաղեց խայտառակուած Ամերիկացին. ուրեմն ես ո՞վ եմ:

Կարծեմ՝ կրնամ զձեզ ան նկատմամբ ալ գոհ ընել, պատասխանեց փաստաբանը՝ աշուրները միշտ օտարականին վրայ սեւեռեալ ունենալով: Եթէ ստոյգ են դատաստանական քննութեան ժամանակը երեսուններկու չարագործներէն ոմանց զըցածները, զորոնք քիչ մը յառաջ կը կարգայի, եւ եթէ ձեր ձեռագրին նմանութիւնը զիս չիխաբէր, դուք ան երեսուններկու հոգուով գնդին գլուխն էք, որուն մէջէն ոմանք հիմա դատապարտուելու վրայ են: Ստոյգ է՝ անունիդ ճշդիւ գիտնալը շատ դժուար է. բայց ինծի կ'երեւայ որ դուք ան մարդն էք՝ որ երեք տարի յառաջ Պետրոս Կոսլոյ անուամբ մահուան դատապարտուեցաք՝ աղամանդներու գողութեան պատճառաւ, ու բանտէն փախաք, եւ կարծուեցաւ թէ Անգղիա անցած ըլլաք . . . :

Պարոն :

Մտիկ ըրէք: Երկու տարի յառաջ ինք զինքնիդ Ռոսպէրկի սեպուհ կը կոչէիք, եւ խաբէութեան մը համար բանտարկուած էիք . . . :

Եւ նմադրութիւնը . . . :

Կեցէք, ուրիշ բան ալ կայ: Ասկից վեց ամիս յառաջ Ամստերտամի վաճառականութեան տան մը գործակալը ձեւանալով, Ռուսանի վաճառական մը խաբեցիք եւ խաբէութիւննիդ երեսան ելելով :

Եւ չափն անցուցիք, դուք չինձու Ամերիկացին, վախն ու պլլայութիւնը՝ առերեւոյթ բարկութեան մը տակ ծածկել ջանալով. աս ինծի ըրած նախադրեքներնուդ վրայ պիտի զղջաք, Պարոն:

Եւ ըսելով, կ'ուզէր պոծիլ՝ դռնէն դուրս ելլել. բայց Պր. Տիւլազ առջեւ անցաւ, չթողուց:

Թողութիւն տուէք, ըսաւ, ասկէ դուրս ելելիք չունիք՝ մինչեւ որ ամէն բան չլայտնուի: Որպէս զի Պր. Նայողինէն թերթակալը ձեր քովը գտնուի, պէտք է որ եղեռնագործութիւն մը պատահած ըլլայ: Պէտք է որ ասոր լուծումը տաք: Ուստի եւ զձեզ թող չեմ տար, մինչեւ որ չըսէք թէ նոյն թղթերն ինչպէս ձեռք անցուցիք:

Կարծեմ ասոր մեկնութիւնը ես կրնամ տալ, ըսաւ Մաքսիմ, որն որ խօսակցութիւնը գաղղիներէնի դառնալէն վեր՝ խօսուածը մտադրութեամբ մտիկ կ'ընէր: Աս առտու դատաստանական լրագրոյն մէջ ասոր յարմար հատուած մը կարդացի: Հիմա՞ որ պարագաները կը յիշեմ, կը տեսնեմ որ աս է:

Ի՞նչ բան է, տեսնեմք, հարցուց փաստաբանը: Ամերիկացի վաճառական մը փարիզի ու Հաւրի մէջի ծամբուն վրայ մեռած գտնուել է. վրայէն ամենեւին թուղթ չէ ելեր, թէեւ կառապանը կը հաստատէ եղեր որ քովը սեւ թերթակալ մը տեսած է:

Եւսոր պէս, անանկ չէ, միջահատեց Պր. Տիւլազ՝ Նայողինէն մէկդի դրած թերթակալը ցուցընելով:

Ար կարծուի եղեր, շարունակեց Մաքսիմ, թէ ոճրագործութիւնը կատարած ըլլայ իր ծամբորդութեան մէկ ընկերը՝ որն որ աներեւոյթ եղեր է:

Ասոնք համառօտիւ պատմելէն ետեա՝ Բայց դուք ալ մէյ մը նայեցէք, ըսաւ. ահաւասիկ լրագիրը: Եւ անմիջապէս լրագիրը ծոցէն հանեց, Պր. Տիւլագին տուաւ՝ դէպքին յիշատակուած տեղը ցուցնելով:

Փաստաբանը շուտով մը կարգաց եւ երիտաւարդին մոռցած քանի մը պարագաներովը՝ բոլոր տարակոյսները փարատեցան: Բայց երբ որ դէպ ի շինծու Ամերիկացին դարձաւ, որ իրեն ալ կարգաց, տեսաւ որ անիկայ աներեւոյթ եղեր է: Մէկալնեւուն լրագրին զբաղած ժամանակը, անիկայ սպրդած դուրս ելած էր՝ փաստաբանին եկած դռնէն, որն որ կիսաբաց էր մնացեր:

Մաքսիմ ուղեց ետեւէն վազել. բայց Պր. Տիւլագ զինքը բազկէն բռնելով՝ արգելեց:

Թող, ըսաւ ուրախութեամբ մը. իր փախչիլը մեզն աւելի աղէկ է: Նամակն ու տոմսակները հոս են: Չանոնք ոչնչացրնելով եւ թերթակային մէջ վեցհաղար տողարը դնելով, հօրդ յանցանքին ցոյցերը ջնջած եւ անոր Նայդինկէլի տան ունեցած պարտքը հատուցած կ'ըլլանք: Ահաւասիկ նոյն գումարը, զորն որ մէկալ թղթերուն հետ Նայդինկէլին տունը կը խաւրնէր. իսկ փոխանակգիրներն ու հօրդ նամակը կ'այրենք: Հոստով ճրագ մը վառէ. անոնց միայն տեսքը զիս կը զարհուրեցնէ:

Երիտասարդը փութաց Պր. Տիւլագին խնդրածը կատարեց, եւ անմիջապէս թղթերն այրեցան: Անոնք մոխիր դառնալէն եւ յօգս ցնդելէն ետեւ, փաստաբանը խորունկ շունչ մ'առաւ եւ ժպտելով դէպ ի մաքսիմ դարձաւ: Երիտասարդը կ'ուզէր խօսիլ, բայց չկրցաւ բառ մը զրուցել, Պր. Տիւլագին բազկացը մէջ նետուելէն զատ բան չկրցաւ ընել:

Երկայն ատեն այնպէս գիրկընդխառն մնացին, մինչեւ որ Էրմինին ձայնն իրենց իմացուց որ նոտարն ու վկաները եկած են: Մաքսիմ շուտ մը աչուրները սրբեց ու Պր. Տիւլագին ձեռքը պահնելով. Ո՛հ, հայր իմ, գոչեց, այսօր ինծի ըրած բարիքներնուդ հատուցումն ինչպէս կրնամ ընել:

Իսկ փաստաբանն իրեն զէրմին ցուցնելով, Միայն մէկ միջոց ունիս, որդեակ, ըսաւ. զինքը երջանկացուր:

ԱՅԻՐԱՐԶԱՐԵԱՐԱՆ

Վեստալի ժայթքումը կամ՝ հրաշքնայն թիւնը:

Վեստով հրաշունչ լեռը՝ պատմութեան մէջ՝ միշտ իբրեւ ահ, աւեր եւ ապականութիւն սփռող հրաբուղն մը անուանի եղած է: Աս վեհ ու սեզ հրեղէն լեռը, Նէպոլէն երեք ժամ հեռու հարաւային արեւելեան կողմը կ'իյնայ, եւ իր դրիցն ու բարձրութեան պատճառաւ՝ կարծես թէ սպառնալից առիւծի մը պէս նոյն քաղքին վրայ կը նայի: Գաղաթը բթածեւ է, ստորոտը 30 իտալական մղոնի (15 ժամու) շրջապատ մ'ունի. ծովէն ժամ մը հեռու է, եւ անոր երեսէն՝ 3680 ոտք բարձր: Բերնէն կամ խառնարանէն գրեթէ միշտ ծուխ կ'ելլէ, իսկ գիշերները բոցեր ալ կը տեսնուին: Լեռն կողերը լերկ են եւ միայն քանի մը կողմ՝ այրող լաւայի մէջտեղերը՝ այգիներ ու պողոց պարտէզներ կը գտնուին: Իսկ ստորոտը խիստ բարեբեր է եւ շատ մարդիկ՝ յաճախ բորբո-

քումները բանի տեղ չգնելով, հոն կը բնակին. նոյն տեղւոյն այգիներէն կ'ելլէ այն նշանաւոր գինին, որն որ Գրիստոսի արցունք անուամբ շատ հռչակաւոր է: Լեռը խիստ ցից է, եւ անոր համար վրան ելլելը շատ դժուար կ'ըլլայ: Առաջին անգամ 1801ին ութը Գաղղիացիք խառնարանէն վար իջան, որմէ ետքը իրենց հետեւող շատ գտնուեցաւ:

Շատ հին մատենագրաց մէջ Վեստովին բորբոքիլը չէլիշուիր. միայն գաղաթին վրայ տեսնուած լաւայի հետքերէն կը դիտցուէր որ հրաբուղն է, բայց անանկ կը կարծուէր թէ բոլորովին մարած լմնցած է: Սակայն Գրիստոսին վեր՝ 30 երեւելի պայթումներ եղած կը համարուին, որոնց սաստկագոյնները՝ 79ին, 472ին, 1631ին, 1694ին, 1767ին, 1779ին, 1783ին, 1794ին ու 1804ին եղածներն են: Յիշեալ ժայթքումներէն առաջինն անաստիճանի սաստիկ էր՝ որ երեք օր երեք գիշեր դուրս պորտկայող մոխրէն ու քարերէն՝ բոլոր մերձաւոր տեղերը մթութեան մէջ մնացին: Նոյն ատեն էր որ Հերկուլանոն եւ Պոմպէի եւ Ստապէա քաղաքները գետնին տակ թաղուեցան, իսկ Պլինիոս Երէջը՝ որն որ աս բնական երեւոյթը նաւէ մը կը զննէր, սպանուեցաւ: Ուրիշ ժայթքումներն ալ երբեմն շատ երբեմն քիչ վնասներ պատճառեցին: 1783ին Փետրուարի 2ին եղած պայթումը՝ խիստ սոսկալի էր. որովհետեւ 130 աւան փճացրնէն զատ՝ 60,000 հոգւոյ կեանքը յափշտակեց: Իսկ 1794ինը՝ Դորրէ տէլ Կրեդոյ հռչակաւոր դիւղաքաղաքը՝ որ 15,000էն աւելի բնակիչ ունէր, կործանեց, հիմնայատակ ըրաւ: Աս պայթման ժամանակը լեռն գաղաթը կործանելով, բարձրութիւնը զգալի կերպով նուաղեցաւ: Նմանապէս հրաբուխին կից Սոմմա եւ Օրդայանոյ լեռները կէս մը երկրաշարժէն կէս մ'ալ Վեստովի շանթէն գրեթէ բոլորովին ոչնչացած են:

Պարուս սկիզբէն վեր գրեթէ ամէն տարի Վեստով իր գործունէութիւնը կը ցուցնէ, երբեմն աւելի եւ երբեմն նուաղ սաստկութեամբ: 1818ին Հոկտեմբեր ամսէն՝ մինչեւ 1820ին Մայիս ամիսը շարունակ կը վառէր, եւ Ապրիլի 11ին նոր խառնարան մը բացուեցաւ 450 ոտնաչափ շրջանակաւ, որմէ մէկ գիշերուան մէջ երկու կոն կամ բուրգ ձեւացաւ, մէկը՝ 90 ոտնաչափ, իսկ մէկալը՝ 50 ոտնաչափ բարձրութեամբ: 1822ին Հոկտեմբերի 24ին հրաբուխէն այնպիսի սաստիկ մոխրոյ անձրեւ մ'եկաւ՝ որ Նէպոլիս ցորեկ ատեն մթընցաւ, եւ դուրս ժայթքած լաւան մէկ իտալական մղոն ճամբայ յառաջ գնաց: Աւելի սաստիկ եղան 1833ին եւ 1834ին ժայթքումները. 1837ին բռնկած ժամանակը՝ խառնարանին թէ խորութիւնը եւ թէ շրջանակը շատ նուաղեցաւ. 1847ին ալ բաւական սաստիկ եղաւ ժայթքումը. իսկ 1850ին դարձեալ արտաքոյ կարգի վնասներ հասցուց: Վերջապէս 1855ին Գեկտեմբերի 19էն վեր գրեթէ երբեք չէր դադարած հուր շնչելէն:

Վերջին օրերը դարձեալ բռնկելու սկսած է Վեստով: — Արդէն խել մը ժամանակէ վեր եղած յնցումներէն, եւ վերին խառնարանին՝ սովորականէն

աւելի հաստ ու բարձր ծխէ սիւներ յորացրնելէն կը գուշակուէր որ տարեք երկրին տակը ժիր գործողութեան մէջ են, եւ մօտ օրերը փոթորիկ մը պիտի բրդի: Իսկ բռնկելէն մէկ երկու օր յառաջ՝ ամէն նշանները կը ցուցնէին որ ալ ժամանակը շատ մօտեցած է: Գեկտեմբերի 17ին իրիկունը լեւան գազաթը երկայն ժամանակ կարմիր բոց մը տեսնուեցաւ: Քանի մը մօտաւոր գեղերու ջրհորներն ալ մէկէն ցամաքեցան: Աս վերջին երեւոյթը տեղացիք իբրեւ հաստատուն նշան կը սեպէին հրաբխային տեսարանին շուտով սկսելուն: անոր համար ալ ամէն մարդ պատրաստութիւն տեսաւ, ամէնքը հարկաւոր զգուշութիւններն ընելով՝ պատրաստ կը սպասէին: Իրօք ալ հետեւեալ օրը (Գեկտեմբերի 8ին), կէսօրէն ետքը նախ թեթեւ եւ վերջը սաստիկ ցնցումներն ու երկրաշարժը սկսան, որուն վրայ մօտաւոր տեղերու բնակիչները սկսան փախչիլ: Վերջապէս ժամը չորսին մօտ ահագին որոտումներով եւ երկրաշարժով մը, Գորբէ տէլ իրեղոյ գեղէն երեք քառորդ հեռու Վեսուվիին ստորոտը նոր բերան մը բացուեցաւ, եւ քանի մը տուն կլկելով՝ լաւայի հեղեղ մը սկսաւ դուրս դեղուլ: Նոյն հրեղէն գետը կամաց կամաց յառաջանալով, շրջակայ տեղերը կը ծածկէր, առջեւն եկածը կ'այրէր կը տոչորէր, ծառերն ու տները յարգի կտորուանքի պէս հետը տանելով: Մի եւ նոյն ժամանակ լեւան մէկալ կողմանէ՝ դէպ ի Պոսթոյ-դէր-գաղէ ըսուած տեղը, սկսաւ լաւայի երկրորդ հեղեղ մը, եւ այսպէս երկու կողմ բաժնուելով՝ սաստիկութիւնը քիչ մը նուազեցաւ: Ասիկայ առաջին անգամն է, որ Վեսուվի ժայթքումը լեւան ստորոտը կը հանդիպի:

Աս նոր բացուած բերանները գործունէութիւնն ին 16 ժամ բանեցնելէն ետեւ՝ երկրորդ առտու ժամը 8ին սկսան տկարանալ եւ ժամը 9ին լաւա դուրս գալը բոլորովին դադարեցաւ: Բայց ասոնց տեղը հին խառնարանը սկսաւ սաստիկութեամբ գործել եւ ասդին անգին իր սովորական փնասակար աղբեցութիւններն ընել: — Թեպէտ եւ շատ չտեսնեց՝ աս վերին խառնարանին ժայթքումն ալ դադարեցաւ, բայց որովհետեւ երկրաշարժը կը շարունակի, անոր համար կը վախցուի որ նորէն իր գործողութիւնները չսկսի:

Ստուգիւ խիստ ահաւոր ու սարսափելի, բայց եւ չքնաղ տեսարան մը կը ներկայացնէր Վեսուվ: Մինչեւ Նէպոլիս կը տեսնուէին լեւանն բարձրացող գոյնղոյն հրեղէն զնդերը, որոնք արուեստական հրոյ պէս կ'երեւային: Իսկ որոտածայն գուռն ու լաւային ձեւացուցած հրեղէն ծովոյն երեւոյթը երեւակայէն անհնարին բան է: — Լեւանէն դուրս արձակուած մոխրոյ անձրեւը մինչեւ Բորդիչի կը հասնէր, եւ այնպէս սաստիկ ու խիտ էր՝ որ չորս կողմը կը մթնոյնէր: Անդադար դուրս ժայթքող բոցով ու ծխով խառն մոխրոյն հետ երբեմն քարեր ալ դուրս կու գային, այնպէս որ պահապաններէն մէկը քիչ մը աւելի մօտ երթալով, աս անխոհեմութեան պատիժը իր մահուամբն ընդունեցաւ: Աս կերպ աղէտալի դէպքեր անշուշտ շատ կը պատահէին, եթէ կա-

ռավարութիւնն ան տեղերը բազմաթիւ զօրք ու ոստիկանութեան պահապաններ խաւրած չըլլար: որովհետեւ ամէն կողմերէն անհնարին շատ մարդիկ հոն կը վազէին՝ ահեղ տեսարանը մօտէն զննելու: Իսկ տեղացիներուն՝ լաւայէն եւ երկրաշարժէն սպառնացուած վտանգէն զատ՝ ուրիշ վտանգ մ'ալ կար, ստացուածոց կորստեան: վասն զի անթիւ անհամար գողեր ու աւազակներ՝ Նէպոլիէն եւ ուրիշ տեղերէն գունդագունդ հոն եկած եւ ամէն դի ցրուած էին աւարառութեան յուսով:

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱԿԱՆ

Երոստայի վեհապետաց ցեղաբանութիւնը:

(Վեր)

ՄՈՆԱԳՈՅ (Մայրաքղ. Մոնագոյ կամ Մուրթ. կրօն՝ ուղղափառ.) իշխան՝ Կարոլոս Հոնորիոս Կալմալտի, ծն. 8 Գեկտ. 1818. յաջորդեց իր հօրը 20 Յունի. 1856. ամին. 28 Սեպտ. 1846 Մերոտեան ցեղէն Անտոնիա կոմսուհոյն հետ. (ծն. 23 Սեպտ. 1828.) — Ժառանգ՝ Ալբերգոս Հոնորիոս, ծն. 13 Նոյ. 1818:

ՄՈՏԵՆԱ (Մայրաքղ. Մոտենա. կրօն՝ ուղղափառ.) դուքս՝ Փրանկիսկոս Ե. ծն. 1 Յունի. 1819, յաջորդեց իր հօրը 21 Յունու. 1846. ամին. 30 Մարտ 1842 Պաւիերայի Աղէլգունդէ իշխանուհոյն հետ. (ծն. 19 Մարտ. 1823):

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ (Մայրաքղ. Աթէնք. կրօն՝ թաղաւորի՝ ուղղափառ, տէրութեան՝ յունադաւան.) թագաւոր՝ Ոթմն Ա. Պաւիերայի իշխան, ծն. 1 Յունի. 1815. թագ. 27 Մայ. 1832, իշխելու սկսաւ 1 Յունի. 1835. ամին. 22 Նոյ. 1836 Օլտենպուրկի Ամալիա իշխանուհոյն հետ. (ծն. 21 Դեկ. 1818):

ՆԱՍՍԱՆ (Մայրաքղ. Պիպերիս. կրօն՝ աւետարանական.) դուքս՝ Ադոլփոս Գուլիելմ. ծն. 24 Յունի. 1817. յաջորդեց իր հօրը 20 Օգ. 1839. երկրորդ անգամ՝ ամին. 23 Ապր. 1851 Անհալդ-Տեստալի Ատէլայիտ իշխանուհոյն հետ. (ծն. 25 Դեկտ. 1833.) — Ժառանգ՝ Գուլիելմոս Աղէքսանդր, ծն. 22 Ապր. 1852:

ՆԵԱՊՈԼԻՍ, ՍԻԿԻԼԻԱ (Մայրաքղ. Նէպոլիս. կրօն՝ ուղղափառ.) թագաւոր՝ Փրանկիսկոս Բ. ծն. 16 Յունու. 1836. թագ. 22 Մայ. 1859. ամին. 2 Փետր. 1859 Պաւիերայի թագաւորական ցեղէն Մարիամ Սոփիա Ամալիա դքսուհոյն հետ. (ծն. 4 Հոկտ. 1841.) — Թագաժառանգ՝ եղբայրը Լուգուլիս, ծն. 1 Օգոստ. 1838:

ՇՈՒԵՏ ՈՒ ՆՈՐՈՒԵԳԻԱ (Մայրաքղ. Շվեդհոլմ. կրօն՝ լուտերական.) թագաւոր՝ Կարոլոս ԺԵ. ծն. 3 Մայ. 1826. թագ. 10 Յունի. 1850. ամին. 19 Յունի. 1859 Հոլանտայի Լուիզ. Գուլ. Աղէքսանդրա իշխանուհոյն հետ. (ծն. 5 Օգոստ. 1828.) — Թագաժառանգ՝ եղբայրը Ոսկար. ծն. 21 Յունու. 1829:

ՇՎԱՐՑՊՈՒՐԿ-ՌՈՒՏՈՒՆԼԻԿԻ (Մայրաքղ. Ռուստոլապոդ. կրօն՝ լուտերական.) իշխան՝ Կիւնթեր Փրիդ. ծն. 6 Նոյ. 1793. տիրեց 23 Ապր. 1807. երկրորդ անգամ՝ ամին. 7 Օգ. 1855 Անհալդի Հեղինէ իշխանուհոյն հետ. (ծն. 1 Մարտ. 1835.) — Ժառանգ՝ եղբայրը Ալբերգոս, ծն. 30 Ապր. 1798:

ՀԱՎԱՐՑՊՈՒՐԿ - ՍՈՆՏԻՐՍԷՆՆԱԶԻՆ (Մայրաքաղ. Սոնտերսհաւզեն. կրօն՝ լուտերական.) իշխան՝ Կինթեր փրկ. Կարլստ, ծն. 24 Սեպտ. 1801. տիրեց 3 Սեպտ. 1835. երկրորդ անգամ ամեն. 29 Մայ. 1835 Հոհենհոլցեն-Էօրինկենի Մաթիլդէ իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 3 Յուլ. 1814.) — Ժառանգ՝ Կարլստ Կինթեր, ծն. 7 Օգ. 1830:

ՊԱՏԻՆ (Մայրաքաղ. Գարլբուհէ. կրօն՝ աւետարանական.) մեծ դուքս՝ Փրիգերիկոս, ծն. 9 Սեպտ. 1826. իշխ. 24 Ապր. 1852. ամեն. 20 Սեպտ. 1856 Պրուշի Լուիգ Մարիամ իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 3 Դեկտ. 1838.) — Ժառանգ՝ Փրիգերիկոս Գուլլէլմոս, ծն. 9 Յուլ. 1857:

ՊԱՒԻԻՐԱ (Մայրաքաղ. Միւնհէն. կրօն՝ ուղղափառ.) Թագաւոր Մաքսիմիլիան Յովսէփ Բ. ծն. 28 Նոյ. 1811. Թագ. 20 Մարտ. 1848. ամեն. 12 Հոկտ. 1842 Պրուշի Մարիամ Փրիգերիկա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 15 Հոկ. 1825.) — Ժառանգ՝ Լուդուիկոս Ոթմոս, ծն. 25 Օգ. 1845:

ՊՈՒՆԵՀԱՎԱՅԿ-ՎՈՒՖԻՆՊԻԻԴԻԼ (Մայրաքաղաք՝ Պաւնշվայի. կրօն՝ աւետարանական.) դուքս՝ Աւգոստ. Լուդուիգ. Գուլլէլմոս, ծն. 25 Ապր. 1806. տիրեց 25 Ապր. 1831:

ՊՐՈՒՀ (Մայրաքաղ. Պերլին. կրօն՝ աւետարանական.) Թագաւոր Գուլլէլմոս Ա. ծն. 22 Մարտ. 1797. յաջորդեց իր եղբորը 2 Յունու. 1861. ամեն. 11 Յունի. 1829 Սաքսոնեան-Վայմարի Աւգոստոս իշխանուհւոյն հետ (ծն. 30 Սեպտ. 1811): — Ժառանգ՝ Փրիգերիկոս Գուլլէլմոս, ծն. 18 Հոկտ. 1831. ամեն. 25 Յունու. 1858. Անգղիայի Թագուհւոյն Վիկտորիա դստերը հետ (ծն. 21 Նոյ. 1840):

ՌԱՅՍ-ԿՈՒՅՑ (Մայրաքաղ. Կուայց. կրօն՝ լուտերական.) իշխան՝ Հենրիկոս Ի. ծն. 28 Մարտ. 1846. յաջորդեց իր հորը 18 Նոյ. 1859, եւ իր մօրը Հէսսեն-Հոմբուրգի Կարլինա իշխանուհւոյն (ծն. 19 Մարտ. 1819.) խնամակալութեան տակ է: — Ժառանգ՝ եղբայրը՝ Հենրիկոս Ի. ծն. 27 Յունի. 1848:

ՌԱՅՍ-ՀԼԱՅՑ (Մայրաքաղ. Հլայց. կրօն՝ լուտերական.) իշխան՝ Հենրիկոս Կ. ծն. 20 Հոկտ. 1789. յաջորդեց իր եղբորը 19 Յունի. 1854. ամեն. 18 Ապր. 1820 Ռայս-Էպերստորֆի Սոփիա Ատելայիտ իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 28 Մայ. 1800.) — Ժառանգ՝ Հենրիկոս, ծն. 28 Մայ. 1832:

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆ (Մայրաքաղ. Բեդերսպուրկ. կրօն՝ յունադաւան.) Կայսր՝ Աղէքսանդր Բ. ծն. 29 (17) Ապր. 1818. Թագ. 2 Մարտ. (18 Փետր.) 1855. ամեն. 28 (16) Ապ. 1841 Հէսսեն-Տարնդատի Մարիամ Աղէքսանդրովնա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 8. Օգ. 1824.) Թագաւոր Նիկոլայոս, ծն. 20 (8) Սեպտ. 1843:

ՍԱՐԴԻՆԻԱ (Մայրաքաղ. Գուրին. կրօն՝ ուղղափառ.) Թագաւոր Վիկտոր Էմմանուէլ Բ. ծն. 14 Մարտ. 1820. Թագ. 23 Ապր. 1849. ամեն. 12 Ապր. 1842 Աւստրիայի Մարիամ Ատելայիտ արքիդքսուհւոյն հետ. (ծն. 3 Յունի. 1822. † 20 Յունու. 1855.) — Ժառանգ՝ Հուլիպերդ, ծն. 14 Մարտ. 1844:

ՍԱՔՍՈՆԻԱ (Մայրաքաղ. Տրեզտեն. կրօն՝ Թագաւորին՝ ուղղափառ, տէրութեան՝ լուտերական.) Թագաւոր Յովհաննէս, ծն. 12 Դեկ. 1801. յաջորդեց իր եղբորը 9 Օգ. 1854. ամեն. 21 Նոյ. 1822 Պաւլէրայի Ամալիա իշ-

խանուհւոյն հետ. (ծն. 13 Նոյ. 1801.) — Ժառանգ՝ Ալբերդ, ծն. 23 Ապր. 1828. ամեն. 18 Յունի. 1853 Կուստաւ Վալայի իշխանին դստերը Կարլինա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 5 Օգ. 1833):

ՍԱՔՍՈՆԵԱՆ - ԱԼԴԻՆՊՈՒՐԿ (Մայրաքաղ. Ալդէնպուրկ. կրօն՝ լուտերական.) դուքս՝ Էռնեստոս Փրիգեր. ծն. 16 Սեպտ. 1826. յաջորդեց իր հորը 3 Օգ. 1853. ամեն. 28 Ապր. 1853 Անհալդ-Տեստաւի Ագնէս իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 24 Յունի. 1824):

ՍԱՔՍՈՆԵԱՆ - ԳՈՊՈՒՐԿ - ԿՈԹԱ (Մայրաքաղ. Կոթա. կրօն՝ լուտերական.) դուքս՝ Էռնեստոս Բ. Աւգոստոս, ծն. 21 Յունի. 1818. յաջորդեց իր հորը 29 Յունու. 1844. ամեն. 3 Մայ. 1842 Պատէնի Աղէքսանդրա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 6 Դեկտ. 1820):

ՍԱՔՍՈՆԵԱՆ - ՄԱՅՆԻՆԿԷՆ - ՀԻԼՏՊՈՒՐԿԱԶԻՆ (Մայրաքաղ. Մայնինկեն. կրօն՝ լուտերական.) դուքս՝ Բեռնարդոս, ծն. 17 Դեկտ. 1800. յաջորդեց իր հորը 24 Դեկտ. 1803 մօրը խնամակալութեան տակ. տիրեց 17 Դեկտ. 1821. ամեն. 23 Մարտ. 1825 Հէսսեն-Գաւսէլի Մարիամ Փրիգերիկա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 6 Սեպտ. 1804.) — Ժառանգ՝ Գէորդ, ծն. 2 Ապր. 1826:

ՍԱՔՍՈՆԵԱՆ - ՎԱՅՄԱՌ - ԱՅԶԷՆԱՍ (Մայրաքաղ. Վայմար. կրօն՝ լուտերական.) մեծ դուքս՝ Կարլոս Աղէքս. Աւգոս. Յովհ. ծն. 24 Յունի. 1818. յաջորդեց իր հորը 8 Յուլի. 1853. ամեն. 8 Հոկտ. 1842 Հոլանտայի Սոփիա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 8 Ապր. 1824.) — Ժառանգ՝ Կարլոս Աւգոստոս, ծն. 31 Յուլի. 1844:

ՍԻԿԻԼԻԱ, տես Նեապոլիս:

ՍՊԱՆԻԱ (Մայրաքաղ. Մատրիտ. կրօն՝ ուղղափառ.) Թագաւոր՝ Մարիամ Իզապէլա Բ. ծն. 10 Հոկ. 1830. Թագ. 2 Հոկտ. 1833. ամեն. 10 Հոկ. 1846 Փրանկիսկոս Ասիզեան իշխանին հետ. (ծն. 13 Մայ. 1822.) — Ժառանգ՝ Ալֆոնսոս, ծն. 29 Նոյ. 1857:

ՎԱՅՄԱՌ, տես Սաքսոնեան-Վայմար-Այզենախ:

ՎԱՍԻԷ (Մայրաքաղ. Գորպախ. իշխանանիստ քղ. Արլլեն. կրօն՝ աւետարանական.) իշխան՝ Գէորդ Վիկտոր, ծն. 14 Յունու. 1831. տիրեց 17 Օգ. 1852. ամեն. 26 Սեպտ. 1853 Նաստաւի Հեղինէ իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 12 Օգ. 1831):

ՎԻԻՐԹԵՄՊԵՐԿ (Մայրաքաղաք Հոլզպարդ. կրօն՝ լուտերական.) Թագաւոր՝ Գուլլէլմոս Ա. ծն. 27 Սեպ. 1781. Թագ. 30 Հոկ. 1816. երկրորդ անգամ ամեն. 15 Ապր. 1820 հօրեղբորը դստերը Վիլհելմինայի Պաւլինէ իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 4 Սեպ. 1800.) — Ժառանգ՝ Կարլոս Փրիգերիկոս Աղէքսանդր, ծն. 6 Մարտ. 1823. ամեն. 1 Յուլ. 1846 Ռուսաստանի Օլիա իշխանուհւոյն հետ. (ծն. 11 Սեպտ. 1822):

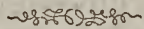
ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ (Մայրաքաղ. Կոստանդնուպոլիս. կրօն՝ մահմետական.) Սուլթան Ապտիւլ Ազիլ Խան, ծն. 9 Փետր. 1830. (15 Շապան, 1245.) յաջորդեց իր եղբորը Սուլթան Ապտիւլ Մեճիա Խանին 25 Յունի. 1861. (17 Զիլհիճճէ, 1277.) եւ է Օսմանեան յեղէն 32երորդ վեհապետը ու Կոստանդնուպոլսոյ առմանէ (1453) ետքը 29երորդ Թագաւորը: — Ժառանգ՝ եղբորորդի Մուրատ Էֆէնտի. ծն. 21 Սեպտ. 1840. (25 Բէճէպ, 1256):

ՕԼՏԵՆՊՈՒՐԿ (Մայրաքաղ. Օլտենպուրկ. կրօն՝ լուտերական.) մեծ դուքս՝ Նիկ. Փրիգ. Պետրոս ծն. 8 Յուլ.

1827. տիրեց 27 փետր. 1853. ամսն. 10 փետր. 1852 Սա-
քսոնեան-Ալդենպուրիի Եղիսարեթ իշխանուհւոյն հետ
(ծն. 26 Մարտ. 1826.) — Ժառանգ.՝ Փրիզերիկոս Աւգոս-
տոս, ծն. 16 Նոյ. 1852:

Լաւրովայէն դուրս Հարաւային Ամերիկայի մէջ է նոր
կայսրութիւնը

ՊՐԱՋԻԼԻԱ. (Մայրաքաղ. Ռիոյ տէ Ժանէյրոյ. կրօն՝
ուղղափառ.) կայսր՝ Պետրոս Բ. (Տոմ փետրոյ տէ Ալգան-
դարա.) ծն. 2 Դեկտ. 1825. իր հօրը Պետրոս Ա. կայսեր
(7 Ապր. 1831) հրաժարեւին ետքն անոր յաջորդեց, ու 23
Յուլի. 1840 սկսաւ տիրել եւ 18 Յուլի. 1841 պսակեցաւ
կայսերական թագով. ամսն. 4 Սեպտ. 1843 Սիլիլիայի
թագաւորական ցեղէն՝ Թերեզիա Բրիտանիէ իշխանուհւոյն
հետ. (ծն. 14 Մարտ 1822):

Մ Ը Ն Ր Ե Լ ՈՒ Ր Գ

Անգղիայի ըսմբակի գործարաններուն վիճակը:

Մանչեսթրի Կուարտիան լրագիրը վերջին թուերուն մէջ
Անգղիայի բամբակի գործարաններուն ողորմելի վիճակն ու գոր-
ծաւորներուն թիւը կը դնէ: Իր տուած տեղեկութեան հա-
մաձայն, մինչեւ հիմայ 1233 գործատան մէջ 266,507 գոր-
ծաւորը կը զբաղէին. իսկ հիմայ գործելու ժամանակին երեքին
մէկը նուազելէն զատ, 26,194 մարդ առանց գործի մնացած
է: Հաւանական է որ մօտերս գործելու ժամանակն աւելի
նուազի: Իսկ նոր տարիէն ետքը բանիմը գործարաններ, ոմանք
մէկ շարժ, ոմանք ալ մէկ ամիս բոլորովն պիտի դադրին:

Ընտանի Գալլ:

Իբրեւ բնապատմական զարմանալիք կը պատմուի, որ
Շլաւտինկէր գերմանացի անասուն ծախողը, շան պէս ընտա-
նեցած գալլ մ'ունենայ, որն որ բաց ի զուարճալի ոտուամեր
ընելէն, տիրոջը զինքը շղթած ատենը՝ մասնաւոր հաճութիւն կը
ցուցնէ, եւ իրեն հետ խաղացած ժամանակը՝ սուղելու նման
ձայներ կը հանէ: — Կայն մարդուն քովը դանդաղ կենդանեաց
մէջէն մասնաւորաբար յիշուելու արժանի են, ճենաստանէն
եկած (դիմակաւոր) խոզերը, որոնց տեսակը Էւրոպայի մէջ
դեռ առաջին անգամ կը տեսնուի, եւ իրենց լեզու ռնդեղ-
ջիւրի նման մըրթովը՝ հասարակ խոզերէն կը տարբերին:

Լոնտոնի ստորերկրեայ երկաթուղին:

Ինչպէս յայտնի է, Լոնտոն ստորերկրեայ երկաթուղի մը
կը շինուի, որով քաղաքին արեւմտեան կողմէն եղող արուարձան
մը, քիչ մը ետքը շինուելի շոգեկառաց ընդհանուր կայարանին
հետ պիտի միանայ: Արդ. մօտերս նոյն երկաթուղւոյն առաջին
փորձն եղաւ, եւ յուսացուածէն աւելի յաջողութիւն ունե-
ցաւ: Մղոններով երկայն ստորերկրեայ ճամբան կազմող լու-
սաւորուած է, շնչառութիւնն ալ ազատ է. իսկ շոգեշարժ
մեքենան, նոյն տեղէն անցած ժամանակը՝ ոչ ծուխ եւ ոչ
շոգի կը հանէ: Մայիսի սկիզբները ամբողջ միջոցին մէջ երթ-
եւեկութիւն պիտի ըլլայ:

Լոնտոնի մէջ արշաւանաց մրցութիւն մը:

Քանի մ'որ յառաջ Լոնտոնի մօտ դաշտի մը վրայ 20
հազարի չափ ժողովուրդ ժողովուած էր, հանդիսատես ըլլալով՝
հռչակաւոր Տիրֆուր Հնդկաստանցւոյն ու Պարբէր 26 տարե-
կան Անգղիացւոյն արշաւանքին: Հնդկաստանցին որուն հասակը
հինգ ոտնաչափ ու 3/4 է, եւ որն որ իր աղքատի զգեստները
հագած ու փետուրներով եւ ուրիշ զարդերով զարդարուած
էր, հակայ մը կ'երեւար Անգղիացւոյն քովը, որն որ աս տե-
սակ մրցութեանց մէջ մեծամեծ յաղթութիւններ կանգնած է:

Ասոնց նպատակն էր տասը մղոնի ընթացք մ'ընել, որն որ
կրկէսին չորս կողմը 68 անգամ դառնալով եւ նոյնչափ անգամ՝
դառաւորներուն առջեւէն անցնելով կը լրանար: Իսկ յաղ-
թողին վարձքն էր արծաթէ բաժակ մը՝ որն որ Պորտ Սթրիզի
անուանի արծաթադրձներէն մէկուն գործուածն էր, ու 50
կիւնէ կ'արժէր, եւ անկից զատ՝ 50 լիւրա սղերլին: Հանդիսին
սկսելուն նշանը տրուելուն պէս՝ սկսաւ արշաւանքը, որուն մէջ
Անգղիացին Հնդկաստանցինէն միշտ քիչ մը աւելի յառաջ կ'անց-
նէր: Տասնութեց շրջան ընելէն ետեւ, Տիրֆուր փորձ փորձեց
իր ասոյեանն անցնելու. սակայն մէկալը թող չտուաւ: Ա-
սանկ շարունակեցին մինչեւ որ 5 մղոնի շրջան ըրին՝ 26 1/2 վայր-
կէնի մէջ: Պարբէր՝ մինչեւ 36 երորդ շրջանը՝ իր առաւելու-
թիւնը պահեց. մէյ մ'ալ յանկարծ Հնդկաստանցին յառաջ
անցաւ աղաղակաւ ծափ ծափի զարնելով, իբրեւ թէ յաղթու-
թեան վրայ ստոյգ ըլլար: Մինչեւ 50 երորդ շրջանը Անգղիացին
Հնդկաստանցւոյն հետ մէկտեղ հաւասար զօրութեամբ կ'ըն-
թանար. բայց երբ որ 52 երորդին հասաւ, ալ յոգնած ու խոն-
ջած կ'երեւար: Սակայն եւ այնպէս ճամբան յառաջ տարաւ
մինչեւ 63 երորդ շրջանը. եւ ալ անկէ վերջը զօրութիւնը
հատնելով, ասպարէզէն ետ քաշուեցաւ, 52 վայրկէնի մէջ 9 1/2
մղոն վազելէն ետեւ: Իսկ Հնդկաստանցին չդադրեցաւ մինչեւ
որ չկատարեց ամբողջ տասը մղոնը, որն որ 55 վայրկէնէ քիչ
մը պակաս տեսեց. եւ ժողովուրդեան ծափահարութիւններով
դուրս ելաւ, արտաբուստ այնպէս զօրաւոր ու առողջ երեւ-
նալով, ինչպէս որ էր արշաւանքը չսկսած:

Ձիու մնի խնջոյք:

Շատ ժամանակ չկայ, որ Ալճերիի մայրաքաղաքին թէ-
ատոնին սրահին մէջ մեծ կոշուկը մ'եղաւ, որուն ներկայ էին
խել մը պաշտօնատեարը, բարձրագոյն պաշտօնակալը, ատենա-
կանք ու եկեղեցականք: Աս խնջոյքին կերակրեղինաց մեծ մասը
ձիու կամ իշու մեծ շինուած էր: Վոչուկներն վախճանն ալ ան
էր, որ աս տեսակ կերակրեղինաց դէմ եղած նախապաշարուած
վերցուի: Բայց կերակուրները՝ որոնց մէջ նաեւ ամբողջ խո-
րոված էշ մը կար, գաղղիական ճաշակով պատրաստուած էին,
եւ ամէն բազմականներէն յաբերան դուրսութիւն ընդունեցան:

Ո՞րն է արդեօք:

Փարիզցի միլիոնի տէր վաճառական մը՝ Լաքինէոս Սգրիպ
բանաստեղծին նամակ մը կը գրէ հետեւեալ իմաստով. Պարոն.
Շատ կը բաղձայի ձեզի հետ գուռանական բանաստեղծութիւն
մը շինել: Գուր Նոյն քերթուածը կը շինէ, եւ ալ վրան քա-
նի մը տող բան կ'աւելցնեմ: Անկէ ետքը քերթուածը շքեղ
կերպով մը խաղալ կու տամ, եւ փառքը մէջերնիս կը բաժ-
նեմ: — Ասոր պատասխան տուաւ բանաստեղծը աս խօսքե-
րով. Պարոն. Չեր պատուաւոր առաջարկութիւնը չեմ՝ կրնար
ընդունիլ. վասն զի Ս. Գիրքն ինծի կը սորվեցնէ որ պէտք չէ
ձին ու էշը միեւնոյն արօրը լծել: — Աճառականը նամակն ընդ-
ունեցով՝ աս պատասխանը գրեց. Պարոն. Անամթ նամակնիդ
կարդացի: Ի՞նչ իրաւամբ կրնաք զիս ձի կոչել:

Ծնած տեղը չգիտցող Հրեայ:

Ռուսի հպատակ Հրեայ մը մօտերս Վիեննայի մէջ խիստ
դատաստանական քննութեան տակ ձգուելով, Ռուսիայի ձեռ-
քը մօտեցնելու վախէն՝ յամառութեամբ իր ծննդեան տեղը
յայտնել չէր ուզեր, ըսելով որ ուր ծնած ըլլալը չգիտեմ:

Աս անկարելի է, բաւ դատաւորը:

Ինչո՞ւ, տէր, հարցուց Հրեան. հրամանքնիդ ձեր ծննդեան
տեղը գիտեմ:

— Հապա:

— Ուստի՞ գիտեմ:

— Միտուութեան թղթէս:

— Իսկ արդ ես միտուութեան թուղթ չունենալով, ուս-
կից պիտի գիտնամ ուր ծնած ըլլալ: